

«ПЕДАГОГІКА ЗРАНЕНОГО СЕРЦЯ» У ВИМІРАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО УКРАЇНИ

Сучасна педагогічна освіта в реаліях воєнного і післявоєнного стану потребує кардинальних змін. Теоретикам і практикам педагогічної галузі слід серйозно, науково-виважено, неупереджено й критично поставитися до ролі педагогічної теорії та практики в умовах війни, оскільки час диктує все нові вимоги й ми стаємо невимушеними свідками тих прогалин, що мали місце як у теорії, так і на практиці, зокрема в системі педагогічної освіти. Чому саме в цій царині? Чому саме підготовки вчителя та викладача? Тут варто відповісти на риторичне питання: чи були готові наші вчителі до роботи під час війни? А що робити далі, як навчати тих дітей, які мають «сердешні рубці», понісши втрати рідних, почасти обох батьків, друзів? Як достукатися до свідомості, до почуттів, до інтелекту дітей, які бачили війну не на картинах, фото чи в інстаграмі? Перед нами ціле покоління, чий серця зранені війною, скалічені рашистськими звірствами, покоління – згвалтоване звір'ям із росії, покоління – потоптане скривавленими руськими чоботами, смердючими рашистськими танками, градами, БТРами.

Ведучи мову про необхідність цифровізації, почасти заміни живого спілкування вчителя із учнями, викладачів зі студентами т. зв. штучним інтелектом, сучасна педагогічна наука, на превеликий жаль, не може дати відповіді на нагальні питання:

– як підготувати вчителя до роботи в умовах воєнного стану, до роботи на окупованій території, до взаємодії з дітьми, які внутрішньо переміщені, дітьми-біженцями та інше;

– які методологічні, методичні, науково-практичні засадничі, стрижневі принципи повинні домінувати в сучасній педагогічній освіті;

– як увести до системи професійно-педагогічної, практичної підготовки майбутніх учителів і викладачів педагогічними ВЗО нові складники уявної, на наше переконання, але так потрібної науки – *«Педагогіки зраненого серця»*;

– які практичні поради розробити для майбутніх учителів, викладачів ЗВО, тих же самих магістрів педагогічної освіти, які в подальшому працюватимуть із учнями, студентами в умовах післявоєнного стану, тобто із нашим майбутнім, зраним війною [4].

Зрозуміти сутність «Зраненого серця» дозволяє думка психологів, зокрема організатора й натхненника Арт Фронт галереї «Дзига» у м. Львові Р. Яціва, який так виводить цю дефініцію: «Поляризовані емоції... Руйнування гармонійного світовідчуття, наруга над мріями, що так стрімко множаться при щасливому дитинстві. З такою реальністю зустрілися сотні тисяч українських дітей, що разом з родинами переживають жахіття війни. Російські нелюди, вірнопіддані раби божевільного кремлівського карлика, брутально втрутилися в особистісні, потаємні закутки душі кожного маленького українця, який не з власної волі почав вивчати не властиві для їх віку поняття» [6].

Щоб сповна зрозуміти переживання, емоційні почуття молодої людини, особливо тієї, яка жила в умовах війни, пізнала страхіття і жахи російських звірств, учинених над українським народом, необхідно, перш за все звернутися до національної специфіки «філософії серця», що, на переконання І. Валявко, постає як певна психоемоційна система. Цей аспект пов'язаний з такою рисою української

національної вдачі, як емоційність (на що вказував Д. Чижевський) – надання високої оцінки почуттям, своєрідне бачення природи (так би мовити, злиття з нею), специфічний гумор (однією з рис якого є відсутність страху перед нечистою силою, навіть загравання з нею) тощо. В цьому аспекті серце виступає як психологічно-емоційний образ. Причому, на глибоке переконання І. Валявко, розгляд серця під таким кутом зору притаманний усій українській духовній культурі – від давнини до сучасності. Дослідниця звертає увагу на авторів «Києво-Печерського патерика», які зосереджені на зображенні внутрішнього морального життя людини, її почуттів та прагнень, що «...Йдуть од серця, через яке з людиною говорить Усевишній». Християнський символ серця виразно прочитується й у «Молінні» Данила Заточника [2].

В системі педагогічної освіти назріла злободенна потреба введення до ОПП такої потрібної наразі дисципліни як «Педагогіка зраненого серця», оскільки майбутні фахівці освітньої галузі будуть стикатися із зраненими війною серцями своїх вихованців.

Безумовно, студенти зі «зраненим серцем», які бачили і відчували війну мають тривогу і страх, повинні пройти певні процеси адаптації, а викладачі ВЗО повсякчас працювати над питаннями психостійкості. З цього приводу Н. Жигайло та Т. Шолубка зауважують: «Психологічна стійкість студента – успіх у навчанні, його ключ до успіху в сучасному суспільстві, можливість реалізувати себе в будь-яких сферах життєдіяльності людини» [3, с. 3].

Якщо вести мову про психопедагогічні основи «Педагогіки зраненого серця», то слід урахувати те, що навчальна діяльність студентів завжди була пов'язана з високим рівнем стресу, а в умовах воєнного стану вплив стресогенних факторів лише збільшується. У сучасного студентства досить часто порушується емоційний, когнітивний, поведінковий і мотиваційний компонент діяльності, пов'язаний із підвищеним рівнем стресу і зниженням психологічної стійкості. Тому, на переконання Н. Жигайло та Т. Шолубки, щоб зрозуміти точніше, що впливає на зменшення останнього показника та зробити коректні висновки, важливо розглянути психологічні чинники стресу юнацтва, що навчається у ЗВО. Умовно стресори студентської молоді можна поділити на навчальні та особисті. Навчальні стресогенні чинники – це, ті що пов'язані з навчальною діяльністю або безпосередньо стосуються її. А особисті – пов'язані з приватним життям студента. Так, до навчальних стресогенних чинників можна віднести: вибір спеціальності, яка не цікава студенту; непорозуміння з одногрупниками; конфлікти з викладачами; низька успішність під час семестру; нерозуміння або недостатнє знання предмету; перевантаження або недовантаження; необхідність опрацювання величезних об'ємів навчальної інформації; незбалансований навчальний розклад та зміни в ньому; велика кількість пропусків з якого-небудь предмету; багато не зданих чи не захищених ІНДЗ, лабораторних робіт чи інших завдань; високі темпи і швидкість здачі окремих іспитів і заліків; дефіцит часу; переживаннями через невизначеність результатів праці (екзаменаційної оцінки); конфлікт ролей; страх перед можливістю бути відрахованим з ВЗО через низькі бали тощо [3, с. 4].

В обрисах розгляду психопедагогічних засад «Педагогіки зраненого серця» студентської молоді, провідні українські психологи-практики рекомендують практичні рекомендації щодо формування психологічної стійкості студентів в умовах війни і післявоєнного стану. Ці рекомендації випливають із ряду умов:

– *емоційний інтелект*. Потрібно навчитися контролювати свої емоції та переживання, відкрито висловлювати їх;

– *добробут тут і зараз*. Потрібно зважати на свою безпеку, але не ізолювати себе від оточення: спілкуватися в Інтернеті з друзями, у студентських чатах, долучатися до онлайн та офлайн подій, різних заходів;

– *взаємна підтримка*. Допомогати один одному: У навчанні вирішувати деякі особисті та сімейні проблеми. Приділяти більше уваги тим, чия поведінка або емоційний стан викликає занепокоєння;

– *підтримка викладачів*, адже вони відчувають те саме, вони змушені адаптуватися до дистанційної освіти, освоювати нові навички та експериментувати з новітніми технологіями. Слід обговорювати питання, пов'язані з навчанням, оцінюванням, надавати рекомендації, висловлювати розуміння, не забуваючи про вирази, думки та коментарі. Усе це мотивуватиме викладачів, спонукатиме їх до вдосконалення та виводитиме з ізоляції за допомогою тихих моніторів;

– *інформаційна чистота* – вміти відгороджувати себе від негативних новин, що впливають на емоційний стан студента. Навчитися якісно фільтрувати інформацію, яку ви сприймаєте;

– *ведення щоденника*, куди можна записувати свої думки і переживання. Не завжди виходить поспілкуватись з людиною, якій можна відкритись і довіритись, а записник буде завжди поруч. Розмова, якої не вистачатиме через певні проблеми або ж зайнятість. Залишатись одним зі своїми переживаннями на одинці – спричиняє погані наслідки, такі як погане самопочуття, депресія, апатія. Тому варто відкриватись хоч комусь, навіть якщо це буде клаптик паперу. Це допомагає позбутися деструктиву і залишити лише конструктивні думки, які обов'язково сприятимуть під час освітнього процесу;

– *читання*. Окрім розумової стимуляції, зниження стресу, розвитку критичного мислення, читання сприяє розвитку концентрації. Під час написання курсової роботи, або ж простого вивчення певного матеріалу, наш мозок весь час хоче відволіктись від поставленого завдання. І саме навички, вироблені під час читання, можуть стати у нагоді всім, незалежно від віку;

– *віра*, що допомагає не лише загоїти душевні рани, а й може допомогти у навчанні. Коли людина має до кого звернутись і вона вірить, що вона захищена, їй легше буде переживати навіть такий важкий період;

– *спілкування*, бо людина – істота соціальна, потребує весь час знаходитися в соціумі. Відсутність спілкування впливає не лише на емоційний стан людини, а й на психічне здоров'я. Діалог з іншою особою щодо нагальних проблем пришвидшує їх вирішення;

– *сон* – важливий для відпочинку організму, а при малій кількості сну з'являються небажані психічні навантаження. Гарний і здоровий сон сприяє продуктивності, спокою і правильному прийнятті рішень, що, в свою чергу, спрощує життя і сприяє успіху [3, с. 11-12].

Проблема «Зраненого серця» молоді в Україні стане актуальною після закінчення війни. Багато сучасних дослідників стверджують, що суворий режим виживання потребує багато сил та енергії, тож здається, що вчитися, а тим більше пристосовуватися до нових умов, в яких перебуває освіта в Україні, немає сенсу. Однак, на переконання М. Левченка, С. Феденько та А. Форостяна, війна не триватиме вічно, і рано чи пізно доведеться замислитися над своїм майбутнім. Після завершення війни знадобляться знання, без яких неможливо розвиватися та будувати

кар'єру. Їх отримання неможливе без соціальної адаптації до освітнього процесу в умовах війни. В зв'язку з цим дуже важливо, щоб молоді люди включалися в навчальний процес, успішно справлялися з вимогами до навчання, опановували компетенції, які вони могли б успішно застосовувати в майбутньому. Студент ВЗО повинен пристосуватися до нових умов, бути мобільним, активним та самостійним, вміти організувати свою роботу та правильно розподіляти час [5].

Виходячи з вищесказаного, керівникам освітньої галузі, які повсякчас прагнуть її реформувати, почасти без урахування думки спеціалістів-практиків варто врахувати ті обставини, що призводять до погіршення психічного здоров'я студентської спільноти, а відтак – до «зраненого серця» молодої людини:

- складність використання дистанційних освітніх технологій (обмеженість доступу до мережі Інтернет, погана якість зв'язку, нестійкість інтернет-з'єднання, недостатній рівень цифрової компетентності, відсутність навичок володіння комп'ютерними технологіями та достатнього досвіду самостійного освоєння електронних освітніх платформ та засобів комунікації);

- зміна співвідношення видів навчальної діяльності (збільшення обсягу самостійної роботи, обмежена можливість консультування з викладачем, відсутність широкого доступу до внутрішньо вузівських носіїв навчальної інформації та ін.);

- втрата мотивації до високої результативності навчальної діяльності, зумовлена нестабільною ситуацією в країні. Під час війни в молоді відбулася кардинальна зміна пріоритетів. Навчання відійшло на другий план;

- відсутність кваліфікованих фахівців у психологічних службах багатьох ВЗО України, які можуть надавати психологічну допомогу в умовах війни;

- дискримінація студентів, які є вимушеними переселенцями. Нерідко від дискримінації потерпають студенти, що негативно позначається на їх психоемоційному стані та ускладнює психологічну адаптацію [1];

- не здатність, почасти не бажання керівництва ВЗО використовувати практичні поради, психопедагогічні методики, що розроблені провідними фахівцями структурних підрозділів НАПН України, які потужно і цілеспрямовано здійснюють науковий супровід адаптації студентської молоді під час війни і в післявоєнному стані держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Березяк К. М., Васильєва О.А., Накорчевська О.П. Психологічні особливості адаптації студентів до навчання в умовах війни: «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина») № 10(15). 2022. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/2473/2476>.

2. Валявко І. Дмитро Чижевський – фундатор поняття «Філософія серця». URL: <https://library.kr.ua/chizhevsky/valyavko>.

3. Жигайло Н., Шолубка Т. Формування психологічної стійкості студентів ЗВО під час війни. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2022. Вип. 14. С. 3–14.

4. Лаврінєнко О.А. Формування педагогічної майстерності викладача закладу вищої освіти в цифровому освітньому середовищі: практичний poradnik. Київ, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2023. 132 с.

5. Левченко М., Феденько С., Форостян А. Особливості соціальної адаптації здобувачів вищої освіти до освітнього процесу в умовах воєнного стану. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/16560>.

6. Яців Р. Час війни. Рефлексії... Діти. URL: <https://zbruc.eu/node/112113>.

УДК 37.014.542

Гнат Меренков, м. Київ

УКРАЇНСЬКЕ МИСТЕЦТВО ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Формування громадянської ідентичності молодого покоління є актуальним завданням на сучасному етапі розбудови української держави. Саме тому в Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 р. формування в українців: «активної громадянської позиції на основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності; оборонної свідомості та громадянської стійкості» [1] закладено наріжним каменем в основу громадянської ідентичності.

Також Постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. затверджено «Стратегію утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках» [2]. У Стратегії підкреслюється, що «утвердження української національної та громадянської ідентичності громадян є одним із основних елементів формування здатності держави протистояти внутрішнім і зовнішнім безпековим загрозам, а отже, набуває особливого значення для сфери національної безпеки і оборони» [2]. За визначенням багатьох авторів і лідерів думок, війна, що триває зараз, є екзистенційною, тобто війною за саме існування України як держави, українців як самобутньої нації. Тому питання національної і громадянської ідентичності загострюється необхідністю виховати в українців такий тип ідентичності, вектор якого був би спрямований не стільки в минуле, скільки в майбутнє.

Окрім національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання є громадянська формальна і неформальна освіта, що забезпечує основні складові у процесі формування громадської ідентичності. Також згідно із вищезгаданим Законом: «метою державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є досягнення єдності в українському суспільстві шляхом подолання суперечностей соціокультурного, мовного, регіонального характеру на основі європейського та євроатлантичного курсу, забезпечення дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина» [1]. Однак, як свідчать реалії, бажана єдність та єдині державні цінності досі залишаються нездоланим викликом для всієї української нації. Закон, який був прийнятий у перший рік повномасштабної війни, констатує наявність суперечностей, які заважають українцям бути справді єдиною нацією і єдиним громадянським суспільством. Саме тому виникає потреба у вивченні педагогічних умов для ефективного формування громадянської ідентичності у здобувачів закладів вищої освіти.

Також виходячи із того, що українське мистецтво, яке є одним із ключових інструментів формування громадянської ідентичності, нині переживає зліт і розквіт в умовах воєнного часу, створюється стихійно як відповідь на повномасштабну агресію російської федерації, вимушено трансформується та переорієнтовується на «все» українське, вважаємо за необхідність дослідити зміст та структуру явища